

CSISZÁR ZOLTÁN

PÁPOC TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE (13–19. SZÁZAD)

1. rész

BEVEZETŐ

Pápoc Vas megyei település, a Vasi-Hegyhát folytatásának tekinthető Kemeneshát északnyugati szélén a Rába folyó jobb partján található. Elsőként Papuch néven említik, Csák Demeter királyi curialis comes 1234. évi ítéletlevelének datátiójában „Datum in villa **Papuch** anno Dominice Incarnacionis M^o CC^o XXX° IIII° ”.¹

A Kemeneshát történeti földrajza alapján megállapítható, hogy a középkori települések (*Kanatha, Azzunfalva, Kadar, Chenge, Kegyery, Kechked, Miklosfalua, Papuch*) a Sitke térségétől induló dombvonulat nyugati peremén láncvonásban helyezkedtek el. A településeknek helyet adó hátság peremének relatív magassága a kezdeti 20–25 m-es értékről Pápoc után 3 m alá csökken, majd a lejtősdött dombvonulat Kemenesszentpéter és Várkesző között éri el a Rába és Marcal folyók közös árterének szintjét. A fennsíkszerű, vízhiányos hátság letelepedésre nem volt alkalmas, a jelenkorban is lakatlan erdővel takart terület – uralkodó fafaja népi nevéből (*Cser*) ítélve a szárazságtűrő cserfa lehetett.

A Kemeneshát nyugati oldalát a 19. századi vízrendezési munkák előtt a Rába, és a vele párhuzamosan futó Herpenyő széles ártere határolta, a Herpenyő Pápocnál folyt be az itt kiszakadó Rába-ágba.

Több szerzőnél is található utalás arra, hogy a Kemeneshát Árpád-kori települései a honfoglalás-kori belső gyepűvonal részét képezhették. A honfoglalás után létrehozott gyepű-védelmi rendszer geográfia módszerekkel történő vizsgálatát elsőként Fodor Ferenc végezte el, a belső gyepűvonal észak-nyugati részlete Vasvártól a Rába vonalát követve haladt Pápocig, itt átlépve a Rábán, Rábakecöl–Babót, Kapuvár irányában tartott északra.²

1 Árpád-kori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. 6. köt., 890–1235. Pest, 1867. 556. p. (Magyar történelmi emlékek; 1/11.)

2 *Csiszár Zoltán*: Vulgo Herpenye dicta. Adalék a Nyugat-Dunántúl történeti földrajzához. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 2018. 2. sz. 199. p.

KÖZÉPKORI RÉSZLETEK

Az Árpád-kori Papuch első beazonosítható birtokosa Kilián (*Kýliani prepositi*) győri nagyprépost,³ Kilián prépostról keveset tudunk, mindössze csak három korabeli oklevélben szerepel (1210–1214).

Pápoc története szorosan kapcsolódik Szentmiklósfa, Ekl és Csatabér falvakéhoz, első ismert birtokosuk is közös a győri nagyprépost személyében. A jelenkori Pápoc a Szentmiklósfallal való 1926. évi egyesítéssel jött létre.⁴ Ekl és Csatabér emléke már teljesen elenyészett, a Kemeneshát Árpád-kori településeinek sajátos földrajzi helyzete miatt, a láncvonal folytatásában – a Rábához közel, a hátság szélén – keresendők.

A győri káptalan 1327. évi jelentése szerint Kilián prépost *Papuch, Elk, Tataberfuldee* és *Mikulosfalua* birtokát utóbb Ugrin (*Vgrinus*) püspöknek adományozta – „*postmodum fuissent collate Domino Vgrino episcopo*”.⁵ Mivel Ugrin püspök esztergomi érsekségének első évében 1204-ben már meghalt, Kilián birtokosi státusza Pápocon inkább csak a 12. század utolsó harmadára tehető. Nem tudjuk azt sem megállapítani, hogy a Csák nemzetség kisfaludi ágához tartozó Ugrin érsek halála után a négy település mikor került a nemzetség ugodi ágának birtokába.

A káptalan 1327. évi jelentése szerint ugyanis Pápoc, Ekl, Csatabérfölde és Miklósfa nem örökség útján került Demeter bán (1281–1284) kezére, hanem azokat a belháborúk („*discensiones Regni et Barorum*”) idején a bán erőszakkal szerezte meg. Ennek a jelentésrészletnek viszont látszólag ellentmond az a történeti adat, hogy Edve (*Edw*) déli, Rába melletti határrészére lokalizált *Janoa* földel szemközti, a Rábán túl lévő *Hergolth* malmot 1264-ben már Demeter fiai, Ugod (1264) és Csák (1264–1270) birtokában találjuk.⁶ ⁷ A „Papuchi Demeter”-ként is nevezett „*Demeterii Magni*” (1217–1245) Wertner Mór szerint, az 1234-ben a fent hivatkozott ítéletlevelét saját birtokán, Pápocon adta ki.⁸

PÁPOC KÖZÉPKORI TARTOZÉKAI

Az Árpád-kor településhálózata sűrűbb volt az újkorinál, ennek oka, hogy a települések kisebb közösségek (családok) szálláshelyeiből alakultak ki, ennek maradványa a nagyszámú személynévi lexémát tartalmazó településnév. Bár a pusztasodás jelensége már a korai időkben is fennállt, a nagyobb településpusztulás inkább a török hódoltság idejére tehető. A későbbi forrásokban a Pápoc középkori tartozékaként hivatkozott Csatabér és Ekl, az Árpád-korban még önálló település lehetett. Mindkettő neve személynéves eredetű: ... *Chataberium et filium eius Theodorum* ... 1206; ... *Ecl filius Scema* ... 1219.⁹

3 Hazai okmánytár. 1. köt. Kiad. Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. Győr, 1865. (továbbiakban: HO 1. köt.) 138. p.

4 113.364/1925. B. M. sz. = Belügyi Közlöny, 1926. 2. sz. 46. p.

5 HO 1. köt. 146. p.

6 Árpád-kori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. 8. köt., 1261 – 1272. Pest, 1870. (továbbiakban: Wenzel, 1870.) 111. p. (Magyar történelmi emlékek; 1/13.)

7 Stessel József: Adalékok Sopron vármegye történeti földrajzához. = Századok, 1906. 3. sz. (továbbiakban: Stessel, 1906.) 241., 242. p.

8 Wertner Mór: Adalékok a Csák nemzetség történetéhez. = Turul, 1900. 4. sz. 166. p.

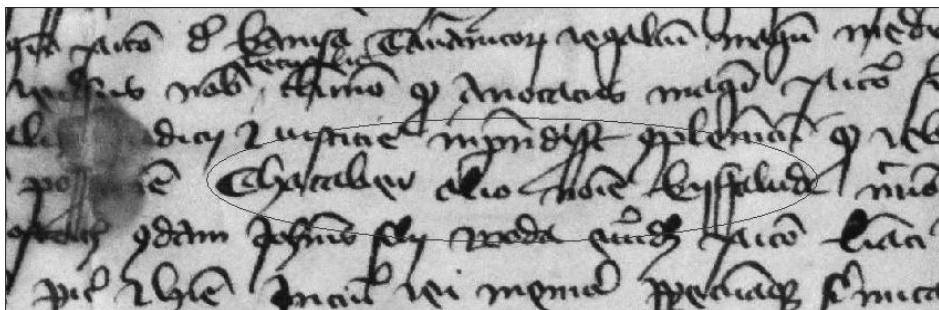
9 Csizsár Zoltán: Papuchtól Pápocig. Egy Árpád-kori Vas megyei település névtörténete. = VSZ, 2017. 4. sz. 437. p.

Elsőként Csatabér (*Chataber folua*) említése történik, Demeter bán fiai, Móric (*Mauricius*) és Csák (*Chak*) adománylevelében.¹⁰ Az adománylevél Pápocon készült, valószínűleg 1291-ben, bár az 1301. és a kevésbé hihető 1307. évi keltezés is feltételezett. Az irat Csatabért Rába közeli, illetve melletti (*iuxta Rabam*) falunak nevezi.

A Wenzel Gusztáv által közölt 1264. évi oklevél határleírása szerint a kérdéses hovatartozású *Hergolth* malom Edve déli, Kecöl (Rábakecöl) felőli határvégével szemben a Rába túlsajpartján állt.¹¹ Stessel József feltételezése szerint a malom Pápos helység területén feküdt.¹² Valószínűleg Stessel feltételezése sem teljesen helytálló, a megjelölt hely ugyanis Pápoctól eléggé messze, 3 km-re északkeletre található – a Pápos és Miklósfá középpontja közti távolság 550 m –, valamint a pápoci malom 14. századi helyét már pontosan ismerjük. A malom nem tartozhatott Eklhez sem, mivel ennek helye is nagy biztonsággal meghatározható, de tartozhatott viszont Csatabér faluhoz.

Csatabér a 14. század közepén már valóban Pápos tartozéka, bizonyítja ezt egy 1309. és 1357. évi összetartozó oklevélpár. 1309-ben Csák Móric szerzetesi pályára lépve Pápos birtokát felvallotta a győri káptalan előtt, a szintén zárdába vonuló felesége és a már kolostorban élő Csák bán özvegye javára.¹³ 1357-ben a nyúlsgizeti apácák viszont már ennek ekkori tartozékaira, Csatabérre és Eklre is igényt tartottak.¹⁴ A birtokügy rendezésére vonatkozó iratban Csatabér és Ekl már prédiunként (*predijs Chataber et Ekl*) van megjelölve.

Csatabér birtoklástörténete viszonylag jól követhető. A Csákok után királyi adományként 1325-ben a még „*villis*”-ként írt település Köcski Sándor kezére került,¹⁵ az 1357-ben a birtokigényt bejelentő nyúlsgizeti apácákat az elhunyt országbíró örököse, fia György és unokahúga Magyar Pálné Gelsei Margit kártalanította.

1. kép: 1391. évi oklevélrészlet (DL 7681.)

Csatabér Gelsei Margit végrendeleteiben nem szerepel, nem találjuk nyomát a perjelség és prépostság későbbi birtokai között sem. A későbbi birtokügyekből ítélve valószínűleg Gelsei Margit kedvelt familiárisa Meggyes Jakab birtokába került. A pápoci prépost és perjel 1368. évi birtokba helyezésére vonatkozó királyi megerősítésből tudjuk, hogy Meggyes

10 *Fejér Georgius*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (továbbiakban: Fejér CD) Tom. 7. Ad stirpem Arpadianam virilem supplementar. Vol. 2. Buda, 1832. 208. p.

11 Wenzel, 1870. 111. p.

12 Stessel, 1906. 242. p.

13 Fejér CD Tom. 8. Vol. 1. Ab anno Christi 1301–1316. Buda, 1832. 363. p.

14 HO 1. köt. 218. p.

15 HO 1. köt. 137. p.

Jakab (*Jacobo dicto Megyes*) szolgálataira való hivatkozással, Pápoc nem megjelölt részén 60 jugerum¹⁶ nagyságú szántót, valamint Köcski György hóstáti (*in platea Hosstath*) kúriáját és telkét kapta adományul.¹⁷

Csatabért 1391-ben, Papuchi Miklós diák nem rendezett tartozása miatt Zámbó Miklós tárnokmester részére statuálták,¹⁸ az oklevél szerint az ekkor használt másik neve „*Kysfalud*” volt – ami a tartozék jelleget szintén megkérdőjelezhetővé teszi.

1400-ban az utódok nélkül elhalt Papuchi Miklós diák után, annak pápoci birtokrészeivel együtt, új adományként a Kanizsai testvérek – János és Miklós – kapták meg.¹⁹ Papuchi Miklós személyében Meggyes Jakab örökösét sejthetjük. 1435-ben az esztergomi érsek és a nádor elé tartozó ügyek bírójának ítélete nyomán Edwi György lányai részére statuálták, a néhai Meggyes Jakab pápoci birtokrészeivel együtt.²⁰ 1466-ban a csornai konvent előtt Edwi János tiltja Kanizsai Imrét és rokonait a Csatabér és Barbaháza possessioik elfoglalásától.²¹ 1481-ben a Ládoni család birtoka lehet, mert a király előtt a csornai prépost inti Ládoni Jánost és társait a zálogból való kiváltásra.²² 1509-ben már pusztaként szerepel, Edwi Miklós és András adták el Mesteri Balázsnak, Bernátnak és Imrének 100 forintért.²³

Utolsó említése 1567. évi, ekkor I. Miksa magyar király az 1325-ben Köcski Sándornak adott birtokok, köztük Csatabér iktatásáról rendelkezik Vízkeleti Ferenczy Jakab részére.²⁴ Ez a rendelkezés azonban nem igazolja Csatabér ekkori létezését, ugyanis a koronára háramlottnak tekintett birtokok adminisztratív jellegű adományozása történt, amely ellen a valódi tulajdonosok – pápoci prépost, pannonhalmi főapát, győri káptalan – fel is léptek.²⁵

Csatabér helyét, figyelembe véve az 1291. évi adománylevélben említett Rába közeli megjelölést és a települések láncszerű vonalát, nagy valószínűséggel Pápoc és Ekl közé, a Hergolth malom közelébe, a későbbi Deszkaházi major környékére tehetjük.

Ekl első hivatkozását Köcski Sándor 1325. évi adománylevele tartalmazza, bár az oklevél okmánytári átiratában, mint „*villis Elk ...*” szerepel²⁶ azonossága nem vitatható.

Az országbíró 1328. évi halálát követően fia Köcski György tulajdona, tartozása ellenében 1439-ben statuálták összes tartozékával, és négykerekű malmával együtt Egri Jakab budai polgárnak.²⁷ A kiváltott birtok zálogjogon került Magyar Pálné Gelsei Margit kezére, 1357-ben még Köcski Györggyel közös tulajdona. Köcski György 1361. évi halála után Gelsei Margit és Köcski Kacsó (*Kachow*) Miklós birtokaként jegyzik.²⁸ 1367-ben Gelsei Margit a gencsi Boda fia Jánosnak és feleségének ad itt egy négy jugerum nagyságú szántót,

16 Iugerum: hold = 1 nap alatt felszántható terület; királyi hold: 84,43 ár; archaikus (usuális) hold: 48–56 ár; kis hold: 42 ár; – katasztrális hold (kh): 1kh = 5754,64153 m² = 57,5464153 ár = 0,575 464 153 hektár (ha).

17 HO 1. köt. 259. p.

18 A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisai. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiad. (DL–DF 5.1) Bp., 2009. (továbbiakban: DL) 7681. (Megtekintve: 2020. március 1.)

19 DL 87670.

20 DL 44021.

21 DL 65553.

22 Sopron vármegye története. Oklevéltár. 2. köt., 1412–1653. Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1891. 544. p.

23 DL 48938.

24 A pápoci prépostság iratai. Schriften der pápocer Propstei. Szerk. Vajk Ádám. Győr, 2003. (továbbiakban: Vajk, 2003.) 24. p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Segédletek; 2.)

25 Vajk, 2003. 25. p.

26 HO 1. köt. 138. p.

27 DL 30651.

28 HO 1. köt. 239. p.

valamint egy malomhelyet.²⁹ Gelsei Margit 1371. évi utolsó végrendeletében – mint prédi-umot, a kivett részek kivételével – a pápoci perjelségre hagyta.³⁰

1387-ben Boda János fia Benedek, az itt lévő malmát a pápoci birtokrészeivel, 600 aranyforint áron Zámbo Miklós tárnokmesternek adta el.³¹ 1489-ben a pápoci perjel az országbíró előtt pereskedik, mivel a Ládoniak gencsi jobbágysai a prédi-umot elfoglalták és innen gabonát a tized és kilenced kiadása nélkül vittek el.³²

1762-ben még a perjelség birtoka, az ekkori Sággy Mihály fele „csókási (elki)” erdő-károsítás³³ helyszíne a második és harmadik katonai felmérés térképein szereplő Csonka/Csonkás erdővel lehet azonos.

Ekl helye az 1782–1785. évi első katonai felmérés térképének „*Ekölly Mayjer hof*” fel-irata alapján pontosan beazonosítható, azonos a 19. századi Pinkóccal.³⁴

Egy 1801. évi térképeken még Csonkásként szerepel, az 1784–1787. évi népszámlálás Csonkás predium adatait már Szent Péter (Kemenesszentpéter) adataihoz tartozóan kezelte, birtokosa a szombathelyi káptalan. A Kemenesszentpéter elődjének tekinthető Kisszentpéter (Szentpéterúr) birtokot 1479-ben Boda Benedek adta a perjelségnek,³⁵ a török dúlás során elnéptelenedett Szentpéter falut Bakos Imre pápoci perjel telepítette újra 1696-ban.

PÁPOC ÉS SZENTMIKLÓSFA

Pápac és Szentmiklósfá településtörténete szorosan összefonódik, így középkori birtoklás-történetének szétválasztása sem lenne indokolt.

A Pápoccal 1926-ban egyesített Szentmiklósfá első említését *Mikulosfalua/Miklosfalua* néven, a Köcski Sándor birtokaira vonatkozó 1327. évi királyi megerősítés tartalmazza.³⁶ Az 1325. évi királyi adománylevél Miklósfalut még nem említi.

Nem találjuk nyomát a Gelsei Margit által zálogjogon bírt birtokok között sem,³⁷ az ezeket felsoroló 1332 októberében kelt okmányból értesülünk Pápac fele részének a birtokába kerüléséről. Az országbíró 1328. évi halálát követően bizonyára Miklósfalu is fia György tulajdonába került, a birtokkal 1360-ban már biztosan Gelsei Margit rendelkezett, mivel annak fele részét ekkor az általa előző évben alapított pápoci perjelségnek adta.³⁸ Köcski György 1361. évi halála után, Kont Miklós nádor Miklósfalut, a mórachidai Simon mester ellenében, Gelsei Margit és Köcski Kacsó (*Kachow*) Miklós közös birtokául ítélte.³⁹

29 DL 5622.

30 *Csiszár Zoltán*: Margaretha Cubiculari. Gelsei Margit, ?–1372. = VSZ, 2019. 2. sz. (továbbiakban: Csiszár, 2019.) 191. p.

31 DL 87567.

32 DL 61867.

33 *Bedy Vince*: A pápoci prépostság és perjelség története. Győr, 1939. (továbbiakban: Bedy, 1939.) 72. p. (Győr-egyházmegye múltjából; 6.)

34 *Csiszár Zoltán*: A Pápac melletti csata. Az Anjou-kor végnapjai a Magyar Királyságban. = VSZ, 2018. 6. sz. 727. p.

35 Bedy, 1939. 56 p.

36 HO 1. köt. 146., 147. p.

37 HO 1. köt. 161. p.

38 Fejér CD Tom. 9. Vol. 3. Ab anno Christi 1359–1366. Buda, 1834. (továbbiakban: 9/3. köt.) 176. p.

39 HO 1. köt. 239. p.

Bedy Vince szerint az alapítónő Miklósfalu félbirtokát – halálának évében – 1372-ben a pázmándi félbirtokra cserélve szerezte vissza Alárd zirci apáttól.⁴⁰ Ennek látszólag ellentmond, hogy az 1371. július 22-én, Pápocon tett utolsó végrendeletében Pápoc egészével együtt Miklósfalu egészéről is rendelkezett.⁴¹ A Pápoc birtok kétharmad része és Szentmiklós birtok fele része a pápoci prépostság, Pápoc birtok egyharmad része és Szentmiklós birtok fele része pedig a pápoci perjelség birtokába került. A végrendelet szövegét vizsgálva megállapítható, hogy „*predium Miklósfalvafölde*” – ahol a malom van – nem azonos a „*possessionis Zenthmiklos*” és „*possessionis Zentmyklosfalwa*”-ként is nevezett birtokkal –, ami a végrendelet szerint Pápoc végén van.⁴² Az előbbi ugyanis teljes egészében a prépostság, míg az utóbbi fele részét a prépostság, másik felét pedig a perjelség kapta. A fentiek szerint Pápoc környezetében ekkor egy *Miklósfalvafölde* nevű malomhelyes pusztának is kellett lennie.

A 14. század utolsó harmadában mindkét település birtoka – a Gelsei Margit által a familiárisai és servitorai részére adott részek kivételével – két földbirtokos, a pápoci perjelség és a pápoci prépostság között oszlott meg. A két település jobbágysai a két földbirtokos birtokán „ültek”, a falusi közösség ekkor még tisztán földesúri intézmény volt. A települést a jobbágysok – földbirtokos földjén lévő – lakóházai, a két egyházi intézmény lakó és gazdasági épületei, és település közös használatában lévő építményei képezték. A jobbágytelkekkel rendelkező módosabb jobbágysok házai Pápocon, az erre a célra nyitott línea (*in platea*) mentén a hóstátban (*Houstath*)⁴³ helyezkedtek el, de még többségben lehettek a jobbágytelek nélküli kisebb beltelekkel rendelkező házak.

A pápoci prépostság és perjelség történetét 1939-ben közzétett tanulmányában Bedy Vince győri prépost dolgozta fel. Bedy Vince hézagpótló – bár nem hibamentes – tanulmánya kellő alapossággal, főként a győri káptalan magánlevéltárának iratanyagára támaszkodva mutatja be a két egyházi intézmény történetét.⁴⁴ Munkájában érinti Pápoc középkori egyházi épületeit is, ezen középkori egyházi épületek régészeti feltárásáról Koppány Tibor tett közzé egy összefoglaló tanulmányt.⁴⁵ Részben e két jelentős munka adatait felhasználva – esetenként megjelölve azok problémás voltát, és kiegészítve más településtörténeti szempontú adatokkal – az alábbiakban kitérek Pápoc középkori építményeire is.

40 Bedy, 1939. 22. p.

41 Bedy, 1939. 82. p.

42 Bedy, 1939. 84–85., 87. p.

43 A középkori hóstátok okleveles előfordulásait a Magyar Nyelvőrben megjelent tanulmányom tartalmazza. Az etimológiai vonatkozásokat kiegészítve, álláspontom szerint a 14. századi hóstáton még a jobbágytelkek (*sessio*) számára elkülönített településrészt kell értenünk – a hóstát a jobbágytelkek rendezett halma. A jobbágy mezőgazdasági „üzeme” a *sessio*, a mezőgazdasági termelésre szolgáló kültelek mellett nagyobb, meghatározott rendeltetésű és méretű belterületet igényelt. A jobbágytelek a földesúri földbirtok kettéosztásával jött létre, és a feudális fejlődés alapkövét képezte. A kisszámú középkori hóstát-előfordulások nagy része Pápochoz kötődik. Lásd *Csiszár Zoltán: A középkori hóstátok.* = Magyar Nyelvőr, 2016. 3. sz. 365. p.

44 Bedy, 1939. 124 p.

45 *Koppány Tibor: Pápoc középkori egyházi épületei.* In: *Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye.* 6. Vas megye. 2. Vas megye műemlékeinek töredékei. 2. Magyarszecsőd – Zseny. Szerk. Lövei Pál. Bp., 2002. (továbbiakban: Koppány, 2002.) 117–121. p.

KÁPOLNA

A település legrégebbi, és jelenleg is álló építménye, azonosnak tekinthető Pápec elsőként hivatkozott plébánia templomával, a Szent Lőrinc-templommal. Négykaréjos, háromszintes téglapépület. Régészeti vizsgálata építését a 12. századra teszi – talán épp Kilián nagyprépost, vagy Ugrin püspök megrendelésére készülhetett. A keleti apszis földszinti ablakának átalakítása 14. századi. A 18. században régi bejáratát befalazták, a déli karéj ablakának helyére – vélhetően a kolostor templomából származó – oszlopokkal díszített bélletes kapuzatot építettek be, ekkor történhetett a felette lévő ablak átalakítása is. Jelenlegi nyolcszögű lanternája (lanterna) és hagymakupolája is későbbi átépítés eredménye.

SZENT MIKLÓS-TEMLOM

A Szentmiklós birtokhoz tartozó templom már 1363 előtt is a pápoci plébániához tartozott. Kálmán győri püspök ez évi rendelkezése a falu előtt lévőnek nevezi.⁴⁶ Helye viszonylag pontosan meghatározható, a jelenlegi Sárvár utca miklósfai kiszélesedő szakaszán keresendő. Koppány Tibor, Bedy helyismeretere alapozott azon álláspontja, hogy a templom „a mai település déli végén elterülő temető helyén egykor volt és a 14. századra Pápecba olvadt templomáról nevezett Miklósfalván állt”⁴⁷ több okból sem lehet helytálló. A temető csak a 19. században került Miklósfá végére, a két települést a 18. század közepén készült térképek még teljesen különállóként jelölik, a térképeken a templom a két falu között „Miklosfa” északkeleti végén látható.

Nem fogadható el Bedy azon közlése sem, hogy a Szent Miklós-templom a török időben pusztult el,⁴⁸ ugyanis a templom az 1761. és 1778. évi térképeken még szerepel. Bedy Miklósfá helyére vonatkozó feltételezése is téves: „Miklósfalva (Szentmiklós, v. Miklósfá) valószínűleg azonos a pápoci birtok Deszkaház dűlőjével.”⁴⁹

A PERJELSÉG SZŰZ MÁRIA TEMPLOMA

Kálmán győri püspök 1359. évi alapítólevele szerint Gelsei Margit Pápocon a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére egy templomot (*Ecclesie Beate Maria Virginis*) építtetett, amit ekkor a letelepíteni kívánt Szent Ágoston-rendi remeték használatára ajánlott fel.⁵⁰ A szerzetesek kezelésébe került templom is átvészelte a török időköt, az 1698. évi Canonica Visitatio ugyanis még „két hatalmas bazilikát” és az egyik szomszédságában lévő kápolnát említ. Az 1754-ben még meglévő falainak elbontása a 18. század harmadik negyedében történhetett.

A Koppány Tibor által közölt, a templom helyére vonatkozó megállapítás nem túl meggyőző, ugyanis az 1975–1976. évi feltárás során nem került elő feltételezett templom apszisa.⁵¹

46 Bedy, 1939. 53. p.

47 Koppány, 2002. 117. p.

48 Bedy, 1939. 73. p.

49 Bedy, 1939. 16. p.

50 Bedy, 1939. 52. p.

51 Koppány, 2002. 129. p.

ÁGOSTON-RENDI KOLOSTORÉPÜLET

1359-ben Gelsei Margit az Ágoston-rendi remeték számára a már meglévő Szűz Mária-templom mellett telket is ajánlott a kolostor megépítésére. A kolostor 1368-ban még építés alatt állt, ugyanis az alapítónő ez évi, Pápocon írásba foglalt végrendelete a kolostor építésének befejezéséhez további forrásokról rendelkezik.⁵² A kápolna északnyugati oldalához csatlakozó iskolaépület 1973. évi átépítése során derült fény arra, hogy az a középkori kolostor maradványait rejt.

A PRÉPOSTSÁG SZENT SZALVÁTOR TEMPLOMA

Az 1365-ben alapított prépostság templomának (*Ecclesie Sancti Salvatoris*) építési időpontjáról nincs közvetlen információnk, 1368-ban még építés alatt lehetett.⁵³ A török időkét szintén átveszelte – nyilvánvalóan ez az 1698-ban említett másik „hatalmas bazilika”. 1685-ben a káptalan Széchenyi György püspöktől a prépost jövedelmét kérte a romladozó prépostsági templom megjavíttatására, a püspök a káptalan kérését teljesítette. A leromlott állapotú templomot Milkovich János pápoci prépost 1738-ban építtette újjá, az ekkor még egyhajós templom fatornyát és tetőzetét 1792-ben Majláth Antal pápoci prépost cseréltette le.⁵⁴

A TELEPÜLÉSEK MALMAI

Gelsei Margit 1360. évi a perjelség javadalmazására vonatkozó rendelkezéséből tudjuk, hogy az ekkori Miklósfaluhoz több („*molendinis in eadem Miklosfalua*”) malom is tartozott.⁵⁵ Ugyanezen irat rendelkezik először a Pápochoz tartozó Mezőrábán („*fluui Mezeuraba*”) lévő hatkerekű („*molendini sex rotarum*”) malomról is, aminek létesítésére még 1325-ben Köcski Sándor kapott királyi engedélyt.⁵⁶

A győri káptalan 1700-ban adott engedélyt a perjelség jobbágynak, hogy a „*extra hortos a parte superiori fluvium Rabam versus super fluvio Herpenye ibidem praeterlabenti*” lévő régi malmot újból felépítsék. A malom azonos lehet az 1822. évi szolgabírói jelentésben említett, az időszakos vízhozamú Herpenyőn lévő másodosztályú malommal: „*Ad secundum Classem – ad Fluvium Herpenyő in Possne Pápocz*”.⁵⁷ Tekintettel arra, hogy a malom mindkét hivatkozás szerint Pápoc possessio területén volt, a Mezőrábán lévő középkori hatkerekű malommal lehet azonos. Az 19. század eleji térképek csak ezt az egy malmot jelelik, létezik olyan térkép is, amely ezt a Rába ágat Herpenyőként tünteti fel.

52 Bedy, 1939. 102. p.

53 Csiszár, 2019. 190 p.

54 Bedy, 1939. 73. p.

55 Fejér CD 9/3. köt. 176. p.

56 HO 1. köt. 142. p.

57 Nádasy Lajos: Kemenesalja céhes malomipara és annak alakulása a céhek megszűnése után. 2. rész. = VSZ, 1983. 3. sz. 384. p.

A malmok vonatkozásában további adatokat találunk az 1368. évi királyi megerősítésben, itt a pápoci malmot közhasználatú néven hatosmalomnak („*Hotosmolun*”), egy miklósfalui malmot pedig újmalomnak („*Wymolun*”) hívtak. Ebből az iratból megtudjuk azt is, hogy a miklósfalui újmalom négykerekű, és a Rába folyón van.⁵⁸

A királyi megerősítés még két ekli malomról („*excepto loco vnius Molendini*”) is említést tesz,⁵⁹ Eklen a 14. században a Boda család is épített egy malmot.

Márton pápoci perjel és Ábrahám (Kápolnai) pápoci prépost 1412. évi egyezséglevele szerint a kolostornak a Rábán egy posztókalló malma („*pozto kwlyw*”) is létezett.⁶⁰

UDVARHÁZAK

A rendelkezésre álló forrásokból az Anjou-kori Pápocon két udvarház („*Curia*”) azonosítható be, Bartha fia András és Köcski György kúriája a hóstát északi részén,⁶¹ és nyilvánvalóan a Magyar családnak is külön udvarháza lehetett.

A jelentős egyházi intézményekkel, építményekkel és hetivásár tartási joggal is rendelkező Pápoc, a 14–15. század fordulóján már mezővárosi (*oppidum Papoch*) státuszú településként működött.⁶²

58 HO 1. köt. 258. p.

59 HO 1. köt. 259. p.

60 DL 238365.; Zsigmondkori oklevéltár. 4. [köt.], 1413–1414. Mályusz Elemér kéziratát kieg., szerk. Borsa Iván. Bp., 1994. 341. p. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. 2. Forráskiadványok; 25.); Érdekes színfolt, hogy a pereskedésre többek között azért került sor, mert a perjel nem engedte be a prépostság embereit az általa építtetett kallómalomba. Kallómalmon, a malomkerék tengelyén lévő bütykökkel mozgatott, kalapácsos szerkezetű, ütogetéssel tömörítő gypajúipari malmot kell értenünk. Első említésük a 12. század közepére tehető.

61 HO 1. köt. 258., 259. p.

62 Fejér CD Tom. 10. Vol. 3. Supplementare et ultimum. Ab anno 1382–1400. Cum accessionibus. Buda, 1838. 156. p.